

ПИТАННЯ ЕКЗИСТЕНЦІЇ ЛЮДИНИ ТА ЕКОЦИДУ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ ВІЙНИ

Васильсва І. В.

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, біоетики та історії медицини
Національного медичного університету імені О.О.Богомольця
м. Київ, Україна*

Страждання Землі переростають
у страждання людини
Іоан Павло II “*Evangelium Vitae*”

Сучасна війна, яку розв'язала росія проти України, супроводжується чисельними людським жертвами, величезними матеріальними, культурними, екологічними тощо збитками, втратами, суттєвими змінами у внутрішньому, суб'єктивному світі українців, стані їх психічного, духовного здоров'я. Як справедливо відзначають сучасні українські науковці, “війна – це завжди трагедія. Смерть, кров, біль, страждання – ось справжнє обличчя війни. І на війні окрім тілесних ран, видимих наслідків уражень від зброї, існують невидимі рани – душевні, які потребують зцілення” [1, с. 6].

В історії медицини, починаючи з Гіппократа (“Про повітря, води і місцевості”, “Епідемії в семи частинах” тощо) та сучасній науці доведено значний вплив на здоров'я людини природного довкілля. За даними ВООЗ вплив екології як чинника здоров'я складає понад 25 % від загальної сукупності факторів впливу.

У даній роботі ми акцентуємо увагу на впливі екології (у широкому сенсі) в умовах війни на внутрішній світ людини, її страхи, переживання, надії тощо, що найбільш повно виражає поняття екзистенції як “автентичного буття” (Г.Марсель), “істинно людського буття” (В. Рьод).

Згідно підходам представників екзистенціального екзистенціалізму (С. К'єркегор, К.Ясперс, Г.Марсель, М.Бердяєв, М.Унамуно та ін.)¹, екзистенція охоплює не тільки чуттєвий, психоемоційний, а й духовний світ людини (духовні почуття і переживання, ціннісні, смислові,

---

¹ Ми використовуємо класифікацію українського філософа К. Ю. Ради класичного екзистенціалізму на екзистенціалізм екзистенціальний та екзистенціалізм екзистенційний (М. Гайдегер, Ж.-П. Сартр) [2].

трансцендентні виміри її буття). Психічне розглядається в процесі сходження до духовного у межових ситуаціях, що відбувається у тісному контакті не тільки з Богом й іншими людьми, а й з навколишнім буттям, тобто природним і соціокультурним довкіллям.

Філософи НДНУ ім. М.П.Драгоманова у колективній науковій праці (2009 р.) за загальною редакцією І.І. Волинки цілком слушно виокремлювали поняття “природа” у вузькому (власне природне середовище), і у широкому розумінні (найважливіший світ у всій багатоманітності своїх виявів), акцентували увагу на великому інтегративному потенціалі екології, її відкритості до діалогу з філософією [3, с. 148].

Наступне десятиліття підтвердило правовимірність зазначених підходів. Сьогодні, наприклад, в Україні розвивається біоетика, екологічна етика та ін. міждисциплінарні напрями, які є важливими складовими у системі сучасної медичної вищої освіти.

Проте ці питання мають не тільки морально-етичний, аксіологічний, а й онтологічний аспекти, враховуючи цілісність, неподільність буття людини і світу, взаємозв'язки, взаємопроникнення природничо і соціокультурного. Як відомо, термін “екологія”, який був впроваджений у 1866 р. німецьким природознавцем і філософом Е.Геккелем, походить від давньогрецького *oikos*-дім. З часу свого виникнення, екологія набула статусу природничої науки “... про загальні відносини організму з оточуючим зовнішнім світом” (Е. Геккель).

Від давньогрецького *oikos* походить і термін “економіка”, що означає “принципи утримання дому”. З метою утримання “дому” у належному стані здійснюється його управління, а допоміжними є фінансові інструменти, ринкові відносини. Однією з причин такого штучного розмежування “нашого дому” між двома господарями, на нашу думку, є домінування у XIX ст. класичної парадигми науки, цінністю якої вважалося об'єктивно-істинне, ціннісно-нейтральне знання, обмежено-дисциплінарні підходи. Але кожний господар діяв і діє за власними правилами і нормами. За словами української дослідниці, доктора економічних наук О. Попової, нам досі не вдається відійти від економіцентризму. Прогрес вимірюється переважно економічними параметрами (ВВП), тоді як більш показовим є “сукупне багатство”, очікується, що людство має постійно прогресувати, а економіка – мати зростаючий тренд. Але Вавилонська вежа як ознака прогресу залишилися недобудованою... Економіка – лише підсистема цілісної екосистеми і великою мірою залежить від останньої [4].

Екологічні проблеми (кризи, катастрофи), як відомо, відносяться до найгостріших глобальних проблем сучасної цивілізації, які мають антропогенне походження. Вони зумовлені різними властивостями

людського фактора: орієнтацією на філософію, “підкорення природи”, егоїстичними матеріальними, економічними прагненнями сучасної людини, її утилітаристськими, споживацькими установками, обмеженістю людських знань, “моральною розбещеністю людини” (М.М. Кисельов) тощо. Проте представляється, що екоцид, особливо в часи війни має дещо іншу природу.

Українське законодавство кваліфікує екоцид як “масове та умисне знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу” (Кримінальний кодекс України, Стаття 441 “Екоцид”). Проте сьогодні науковці, політики, представники громадськості та ін. відзначають й інші особливості цього явища, які проявилися в роки російської повномасштабної агресії. Впроваджується поняття “воєнного екоциду” як крайньої та найбільш руйнівної форми цього злочину, коли шкода природі завдається з військовою чи політичною метою [5]. Пропонуються термін “воєнні злочини проти довкілля” [6], тлумачення екоциду як знищення “дому” у широкому розумінні [4].

Можна провести певні історичні паралелі сучасної війни в Україні з трагічними наслідками Першої та Другої світових війн. Порівняльні фотографії висвітлюють випалену землю, понівечені дерева, що уособлюють винищену природу, зруйновані міста і села, житлові будинки і храми. У сучасній війні, із застосуванням новітньої техніки, зброї масового ураження, важко уявити знищення природного довкілля без руйнування соціальної, технічної інфраструктури, культурного середовища. Крім того військова стратегія, апробована російськими злочинцями в Алеппо, сьогодні все більше використовується й у війні в Україні.

В умовах кризових, межових ситуацій людина завжди шукає певну “нішу” для свого внутрішнього світу, такого “життєвого простору”, де вона наодинці з собою, зі своїми думками, почуттями, вчинками. В якості такого захищеного “життєвого простору” в позитивному екзистенціалізмі німецького філософа О.Больнова постає *дім*, який і сьогодні для людини залишається священним місцем [7, с. 141]. Тому, вихідною точною відліку просторового переживання, як зауважує філософ, для людини завжди є її дім. Екзистенційний параметр просторового поділу (на зовнішній щодо дому та простору захищеного людського помешкання) дає підстави визначити переживання “простору дому як регіону безпечного та захищеного буття”, в якому людина здатна “повернутися до самої себе”. Людина, за О. Больновим – це “істота, що будує свій дім”. “Дім” – це результат реалізації креативних здібностей людини, співвіднесений зі світом.

Осмилюючи травматичний досвід українців, пов'язаний з втратою власного дому або загрозою його втрати в зв'язку з російською агресією, сучасний український філософ В. Кебуладзе відзначає, що “наш дім – це не просто територія, наш дім – це наш триб життя. Це те, що виражає старогрецьке слово “етос”, від якого походить поняття “етика”. Тож туга за домом – це не так туга за місцем у просторі, як туга за звичним життям, за тими цінностями, на яких воно базується. У рутинному перебігу щоденного існування ми їх майже не помічаємо, і лише політичні кризи та історичні катастрофи виводять їх на яв”.

Отже, екоцид в умовах сучасної війни в Україні має тенденцію трансформації у глобальну онтологічну катастрофу, оскільки йдеться про знищення природного і соціальнокультурного середовища, тобто дому людини у широкому значенні, й водночас екзистенції самої людини. Екоцид нерозривно пов'язаний з геноцидом українського народу, його історії, культури. Але сила протистояння цій катастрофі закладена в самій людині, українцях, які завдяки силі духу здатні протистояти стихії смерті, оскільки саме “дух постає величнішим, ніж розум” (А. де Сент-Екзюпері).

Література:

1. Охорона ментального здоров'я та медикопсихологічна реабілітація військовослужбовців в умовах гібридної війни: теорія і практика : монографія [за заг. ред. В. І. Цимбалюка]. К. : ВСВ «Медицина», 2021. 256 с.
2. Райда К. Ю. Історико-філософське дослідження постекзистенціалістського мислення. К. : Український Центр духовної культури, 1998. 216 с.
3. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи: навч. посібн. / В. П. Андрущенко, Г. І. Волинка, Н. Г. Мозгова та ін. ; за ред. Г. І. Волинка. К. : Каравела, 2009. 368 с.
4. Попова О. Не допустити екологічного «відступу». URL: <https://zn.ua/ukr/reforms/ne-dopustiti-ekolohichnoho-vidstupu.html>
5. Екоцид в Україні: за що Росія виплачуватиме репарації? Режим доступу: <https://www.savednipro.org/ecocid-v-ukrayini/>
6. Екоцид та злочини проти довкілля – що ми можемо робити з цим зараз? Підсумки екодискусії. URL: <https://www.irf.ua/ekologichna-inicziatyva-fondu-provela-ekodyskusiyyu-prysvyachenu-temi-ekoczydu/>
7. Bollnov O. F. Mensch und Raum. Stuttgart : Kohlhammer, 1963. 310 s.
8. Кебуладзе В. Туга за домом або дім туги. URL: <https://theukrainians.org/tuha-za-domom-abo-dim-tuhy/>